

riata olamaz hiç hâris illâ melik”; beşincisi, “Melik ancak ordu ile zapteder” anlamındaki “Melik zapteylemez illâ leşker”; altıncısı, “Ordu ancak mal ile toplanır” anlamındaki “Leşkeri cemedemez illâ mâl”; yedincisi, “Malı üreten ancak halktır” anlamındaki “Mâlî kesbeyleyen raiyettir”; sekizinci ve sonuncusu ise “Halkı padişaha kul eden adalettir” anlamındaki “Raiyeti kul eder pâdişâh-ı âleme adl” ilkesidir.

Devlet idaresini ve görgüsünü merkeze alan ve adaleti olmazsa olmaz ilke olarak işleyen geleneksel siyasetname türü eserlerden Gelibolulu Mustafa Âlî’nin (ö. 1599) *Nasîhatü’s-Salâtîn*, 1620’li yıllarda yazılan ve yazarı bilinmeyen *Kitâb-ı Müstetâb*, Kâtip Çelebi’nin (ö. 1658) *Düstûrül-Ameli-İslâhi’l-Halel*, Koçi Bey’in (ö. 1648) *Koçi Bey Risâlesi*, Sarı Mehmed Paşa’nın (ö. 1717) *Nesâyihü’l-Vüzerâ ve’l-Ümerâ* ile diğer ıslahat layihaları da devlet görgü ve kurallarını içeren eserler olarak adaleti merkeze aldılar. Böylece yüzyıllar içinde tecrübe ile nesilden nesile eserler aracılığıyla aktarılan ve adalet dairesi veya adalet çemberi denilen dâire-yi adalet ilkeleri devlet ve toplum düzeninin ihmal edilemez esası olarak görüldü. Bu ilkeler farklı toplum ve zamanlarda yeni üslup ve şekillerde de izah edildi; ancak izahın merkezinde hep adalet oldu. Ülkemizde yaygın olarak kullanılan “Adalet mülkün temelidir” cümlesi de böyle bir gelenek ve birikimin özetidir.

KAYNAKÇA

- Avcı, Casim. “Nasîhatü’l-Mülûk”. *DİA*. 2006, XXXII, 411.
- Eke Silifke, Betül. *İbn Haldun’un Umran İlminde “Adalet Dairesi.”* YLT, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2021.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. H. Kendir. Ankara 2004.
- İpşirli, Mehmet. “Âsafnâme”. *DİA*. 1991, III, 456.
- Katip Çelebi. *Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar (Düstûrül-Ameli-İslâhi’l-Halel)*. haz. A. Can. Ankara 1982.
- Kınalızâde Ali. *Ahlâk-ı Alâi*. haz. M. Koç. İstanbul 2014.
- Koçi Bey. *Koçibey Risalesi*. haz. Z. Danışman. İstanbul 1993.
- Kömbe, İlker. *Adalet Dairesinin Teşekkülü ve Temel Kavramları*. Dr.T. Marmara Üniversitesi, 2014.
- Kurtuluş, Rıza. “Keykâvus b. İskender”. *DİA*. 2002, XXV, 356-357.
- Nizâmülmülûk. *Siyâsetnâme*. çev. N. Bayburtlugil. İstanbul 1981.
- Özaydın, Abdülkerim. “Nizâmülmülûk”. *DİA*. 2007, XXXIII, 194-196.
- Uğur, Ahmet. *Osmanlı Siyaset-nâmeleri*. Ankara 2001.
- Yurdakul, İlhami. *İktidarın Ruhu: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kişizade İmtiyazları (Beşik Uleması, Siyaseten Katl, Müsadere)*. İstanbul 2022.
- Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*. çev. R. R. Arat. Ankara 1994.
- Yücel, Yaşar. *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar; Kitâb-ı Müstetâb, Kitâbu Mesâlihi’l-Müslimîn ve Menâfi’i’l-Mü’mînîn, Hırzû’l-Mülûk*. Ankara 1988.

DARBE

İktidarı değiştirmeye yönelik gayrimeşru girişim.

Darbe, iktidara genellikle askerî güç kullanmak suretiyle müdahale etmek olarak anlaşılır. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de geçmişten günümüze kadar gerçekleştirilen darbelerin çoğunda askerî unsurlar ön planda yer almıştır. Bu darbeler ve darbe girişimleri genel olarak Türk siyaseti ve Türk eğitim sisteminde dönüm noktaları olarak ifade edilmektedir. Türkiye’nin siyasî geçmişinde; 1960 darbesi, 1971 muhtırası, 1980 darbesi, 28 Şubat postmodern bildirisi ve 15 Temmuz darbe girişimlerinin Türk eğitim sisteminde önemli değişikliklere sebebiyet verdiği görülmektedir.

İlk olarak Türk toplumu ve demokrasisini normal gelişim sürecinden uzaklaştıran 1960 darbesi, eğitim alanında da mevcut problemlere yenilerinin eklenmesine yol açmıştır.

Darbe sürecinde askerî rejimler ders kitaplarını da değiştirmiş, konular ve üniteler yeniden düzenlenmiş ve 27 Mayıs 1960 ile alakalı yeni metinler eklenmiştir. Bu metinlerle genç kuşaklara iletilmek istenen mesaj; “27 Mayıs 1960 darbesinin Türkiye’nin geleceği adına zorunlu ve modern bir hareket olduğu, gerçekleşen darbe ile demokrasinin sağlandığı” yönündedir (Kılıç, 2020). Aynı şekilde yükseköğretime de müdahaleler yapılmış ve yükseköğretim sisteminde değişikliklere gidilmiştir. 1961 yılında anayasaya yükseköğretim kurumlarının idarî ve bilimsel özerkliğini savunan maddeler konulmuş olsa da 12 Mart 1971 askerî müdahalesi sonucunda öğrencilerin olaylara karışması sebebiyle bu maddeler değişikliğe uğramış ve yükseköğretimde sağlanan özerklik önemli ölçüde kaldırılmıştır. Bu dönemde Türkiye’de yedi üniversite bulunmaktaydı. Bu üniversitelerin bünyesinde görev yapan ve darbe ile alakalı görüş bildiren akademisyenlerin neredeyse tamamı darbe karşıtı bir tutum takınmış, bunun sonucu olarak bu akademisyenlerin büyük bir bölümünün görevlerine son verilmiştir. *Resmî Gazete*’de yer aldığına göre; yirmi sekiz ordinaryüs profesör, elli yedi profesör, kırk bir doçent, üç eylemsiz doçent, altı başasistan, on bir asistan, bir öğretim görevlisi olmak üzere toplamda 147 akademisyenin görevi “kendileri gibi düşünmedikleri” gerekçesiyle sonlandırılmıştır.

9 Mart 1971 tarihinde başarısız bir darbe girişiminin ardından 12 Mart 1971 tarihinde silahlı kuvvetler bir muhtıra vermiştir. Bu muhtıra sonrasında 1973 yılında 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu olmak üzere iki kapsamlı düzenleme yürürlüğe girmiştir. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde millî eğitimin üç temel amacı olduğu ifade edilmektedir. Belirtilen amaçların ilki temel alınan ilkeler doğrultusunda “devlete karşı sorumlu bir vatandaş yetiştirmeye yönelik” maddelerin ele alınmasıdır. Bu esaslar Atatürk milliyetçiliğine bağlılık, millî, ahlakî, insanî, manevî ve kültürel değerleri benimseme, vatani yüceltme, devlete karşı görevleri ve sorumlulukları bilme olarak belirtilmiştir. Yine 1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile Üniversite Denetleme Kurulu kurulmuştur. Bu kanun ile Yükseköğretim Kurulu, Millî Eğitim Bakanlığı'na, Üniversite Denetleme Kurulu da direkt olarak başbakanlığa bağlanmıştır.

Türkiye’de darbeleri gerçekleştirenler eğitim alanının dönüşümünde ortaöğretimden yükseköğretimin en üst kademesine kadar karar verici konumunda olmuşlardır. Nitekim 12 Eylül 1980 darbesi neticesinde Millî Eğitim Bakanlığı'na General Hasan Sağlam getirilmiştir. Bütün yükseköğretim kurumları da 4 Kasım 1981 tarihinde çıkartılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmıştır. 20 Temmuz 1982’de, 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname neticesinde üniversiteler tekrar düzenlenmiş ve Eğitim fakülteleri oluşturulmuştur. Bu kanun 19 Kasım 1982 tarihinde bütün üniversitelerde uygulanacak şekilde yürürlüğe konmuştur. 1980 askerî darbesi sonrasında, din eğitimi ve öğretiminin devlet kontrolünde verilmesi için anayasanın 24. maddesi ile din eğitimi ve öğretimi zorunlu hale getirilerek bugünlere gelinmiştir. 1982 yılından itibaren örgün eğitim kurumları bünyesinde ilköğretim dördüncü sınıftan ortaöğretimin son sınıfına kadar okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, zorunlu dersler arasında yer almaktadır. 7 Kasım 1982 tarihinde kabul edilmiş olan “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” çeşitli temel hakların ve özgürlüklerin yanı sıra, eğitim öğrenim hakkı ve ödevinden de 42. maddede kapsamlı bir şekilde bahsedilmektedir. Bu maddede özetle; “kimsenin eğitim ve öğretim hakkından mahrum bırakılamayacağı; eğitim ve öğretimin, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılacağı; bu esasa aykırı eğitim ve öğretim yerlerinin açılmayacağı; eğitim ve öğretim hürriyetinin anaya-

sayı sadakat borcunu ortadan kaldıramayacağı; ilköğretimin, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu olduğu ve devlet okullarında parasız olacağı ifade edilmektedir (bk. Anayasa). Ayrıca bu süreçte millî güvenlik bilgisi dersinin ilköğretim ve ortaöğretimde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

1997 yılında iş başında olan Refahiyol hükümeti silahlı kuvvetler tarafından “ideolojik” gerekçelerle baskı altına alınmaya başlanmış ve bu baskılar neticesinde Haziran 1997’de hükümetin görevi sonlandırılmıştır. Türkiye tarihine 28 Şubat darbesi, *post-modern darbe* gibi isimlerle giren bu müdahalede silahlı kuvvetler yönetime doğrudan el koymamış ancak, silahlı güç gösterileri ve tehditlerle hükümet üzerinde yoğun bir baskı oluşturmuştur. 28 Şubat 1997 tarihinde Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında, kurulun asker üyelerinin zoruyla toplumu dinî ve kültürel açıdan derinden etkileyen kararlar alınmıştır. Bunlardan 4306 sayı ve 16 Ağustos 1997 tarihli Sekiz Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim Kanunu ile eğitim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Sekiz Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim Kanunu ile 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 9. maddesi ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun 23. maddesi düzenlenmiş ve ilköğretim kesintisiz süre ile sekiz yıl olarak değiştirilmiştir. 28 Şubat 1997 postmodern bildirisi sonrasında millî eğitimde sekiz yıl süren kesintisiz eğitime geçilmesiyle meslek liselerinin özellikle de İmam-Hatip liselerinin önüne set konulması, bu öğrencilerin askerî kurumlar ve devlet kurumlarında istihdam edilmesinin engellenmesi, başörtülü öğrencilerin üniversiteler ve devlet kurumlarına girmesinin yasaklanması, din eğitiminin kimler tarafından ve ne şekilde verileceği gibi eğitim hakkını engelleyen bazı yasaklar ve kurallar uygulanmıştır. Kararlar Refahiyol hükümetinin görevden uzaklaştırılması sonrasında kurulan hükümetler eliyle uygulanmıştır. Bu kararlar neticesinde toplumun bir bölümü eğitim hakları açısından mağdur edilmiştir. Üniversiteye girişteki puan hesaplamasında kat sayıları düşürülen İmam-Hatip liseleri ve meslek liselerine olan talep azalmış, böylece bu okullar çok zarar görmüş ve meslekî eğitimde önemli kayıplar ortaya çıkmıştır. Bu yasaklar ve sınırlamalar 2004 yılından itibaren kademeli olarak kaldırılmıştır (bk. Sekiz Yıllık Kesintisiz Eğitim).

Türkiye 15 Temmuz 2016 tarihinde ise daha önceliklerden hayli farklı bir darbe girişimine şahit oldu. Bu darbe girişimi birçok kamu kurumunda ve özellikle eğitim kurumları ve askeriye içinde örgütlenen Fetullahçı Terör Örgütü yapılanması tarafından gerçekleştirildi. Yapılanmanın eğitim kurumlarında gerçekleştirdiği kadrolaşma 1965’li

yıllarda başladı ve buralarda diğer kurumlara kıyasla daha çabuk tamamlandı. Örgüt önce öğretmenleri yetiştirdi, dershaneler, okullar ve yurtlar açtı, ardından da örgüt üyesi öğretmenler ve kurumlar aracılığı ile ileride kamu kuruluşlarına yerleştirilecek elemanlar yetiştirildi.

Örgüte insan kaynağı sağlayan dershanelerin hükümet tarafından 2013 yılında kapatılması ve devlet içindeki paralel yapılanmanın tasfiyesinin başlamasıyla örgüt saldırgan bir tutum içerisine girdi. 15 Temmuz 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yer alan Fetullahçı Terör Örgütü mensubu askerler; hükümeti devirme maksadıyla yönetime el koymayı hedefledi, ancak idare ve halkın kararlı tutumu sayesinde başarısız oldu.

15 Temmuz darbe girişiminden sonra yapılanmaya ait çok sayıda eğitim kurumu ya kapatılmış ya da kamulaştırılmıştır. Yurt dışındaki FETÖ okulları da Türkiye Maarif Vakfı'na devredilmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminden günümüze kadar geçen sürede sivil toplum ve asker ilişkilerinde birçok hususta olağanüstü hal kararlarıyla değişikliklere gidilmiştir. Askerî liseler kapatılırken, bütün askerî eğitim sistemi yeni kurulmuş olan Millî Savunma Üniversitesi çatısı altında toplanmıştır. Bu düzenlemelerle kendi içerisinde kapalı bir sistemde eğitim alan askerlerin sivil yönetimle ve toplumla daha barışık ve bütünlük içinde olması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ömer. "15 Temmuz Sonrası Askerî Eğitimin Demokratikleştirilmesi: Fırsatlar, Riskler ve Yol Haritası". *Liberal Düşünce Dergisi*. sy. 85 (2017), s. 37-55.
- Çetinkaya, Selma Göktürk. "27 Mayıs 1960 Darbesinin Akademik Eksenli Analizi". *XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*. Ankara 2018, VI, 725-748.
- Duman, Doğan. "27 Mayıs Hükümet Darbesi ve Dönemin Akademisyenlerinin Darbe Karşısındaki Tutumları". *The Journal of Academic Social Science Studies*. sy. 73 (2018), s. 299-314.
- Erat, Veysel. "1980 Darbesinin Yükseköğretim Politikasına Yansıması". *Uluslararası Darbe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Aydın 2017, III, 1379-1392.
- Kap, Derya. "Türkiye'de Zorunlu Din Dersi Uygulaması". *Akademik Perspektif*. (Kasım 2014). s. 58-61.
- Kara, Abdullah. "1960 Darbesinin Eğitim Faaliyetlerine Etkisi: Toplum ve Ülke İncelemeleri Dersi Bağlamında İncelenmesi". *ANASAY*. sy. 19 (2022), s. 241-254.
- Kılıç, Aziz. "27 Mayıs 1960 Darbesinin Eğitim Hayatına Etkileri". *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/2 (2020), s. 89-110.
- Uzun, Cem Duran v.dğr. *İddianamelerde 15 Temmuz Darbe Girişimi ve FETÖ*. İstanbul 2017.
- Ünlü, Harun. *Eğitime Eylül Darbesi*. Ankara 2000.
- Yıldıran, Güzver. *Kuruluşlar, Oluşumlar, Veriler: Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Profiliyle Hikâyesi: 1973-1982, 1982-2002*. İstanbul 2011.
- a.mlf. "Cumhuriyet Döneminde Eğitim ve Eğitim Kurumları". *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*. 29/2 (2012), s. 1-26.

Darülaceze Mekteb-i İbtidâisi talebeleri, 19. yy. sonları

DARÜLACEZE MEKTEB-i İBTİDÂİSİ

(1896-.)

Darülaceze'de kalan çocuklar için açılmış
ilkokul ve ilk sanat okulu.

Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi, Darülaceze'nin kuruluşunu kararlaştırdığı ve esaslarını belirlediği 7 Eylül 1886 tarihli toplantısında, bu hayır kurumunda çocuklara dinî bilgilerle basit bilgilerin öğretilmesini, ayrıca çocukların çalışacağı sanayihaneler (atölyeler) kurulmasını kararlaştırdı.

31 Ocak 1896 tarihinde Darülaceze Mektebi kuruldu. Okulun kitapları Nisan 1896'da temin edildi, dersler Maarif Nezareti'nin ilkökul programına göre düzenlendi ve otuz yedi erkek, yirmi sekiz kız öğrenci ile öğretime başlandı. Darülaceze Müdürü Âkif Bey'in nezaretindeki okulda, muallim-i evvel, muallim-i sâni (başöğretmen yardımcısı), muallim muavini ile mubassır çalışmaktaydı.

Okula, ırzahaneden (kreş) yetimhaneye geçen yedi yaşını doldurmuş kimsesiz çocuklar devam ediyordu. 1906 yılına kadar kırk sekiz öğrenci diploma aldı, altı öğrenci de hafız oldu. Aynı yıl 130 erkek, 22 kız olmak üzere 152 öğrenci öğrenim görmekteydi. Öğrenciler okuldan sonra dört saat de imalathanelerin birinde sanat öğrenmek mecburiyetindeydiler. Okulu bitirenler, öğrenimleri sırasında devam ettikleri imalathanede dört sene daha çalıştıktan sonra bir ehliyetname (ustalık belgesi) alıyorlardı. Sanayihaneler okulun devamı gibiydi.

Okulda sıbyan, ihtiyat, ibtidâî ve kısm-ı mahsus